

Kvindemordet i Listed 1688

Af Bent Bergsøe

Efterfølgende beretning om mordet på en gift kvinde, Engelke Hansdatter, i Listed i 1688 efter forsøg med trolddom, er uddraget af de bornholmske tingbøger 1688-89. Samtlige forhør i sagen mod de 2 for mordet sig-

tede er gengivet, som de foreligger i protokollerne, idet der dog er foretaget enkelte forkortelser eller udeladelser i mindre relevante vidneforklaringer. Retskrivningen er i det hele normaliseret.

Listed o. 1950 med de to gravhøje. Her i Listed var afstanden fra mennesket til de usynlige magter kun kort. Intet under, at forestillingen om magiske kræfter måtte blive levende i et sådant naboskab. (Nat.mus. og Bh. Mus.: Hist. huse i Listed fiskerleje 1981)

Engang i eftersommeren 1688 lå Nexø-skipperen Mads Jørgensen med sin skude i Københavns havn. En dag fik han besøg af et ungt menneske, som kaldte sig Peder Svan, og som spurgte om skibslejlighed til Bornholm. Han forklarede, at han var student, og at han havde en broder i Rønne, som var skolemester der. Skipperen tog ham

med, og på rejsen prædikede studenten for dem, som var inden borde - skibsfolkene og muligvis enkelte passagerer. Da skibet nærmede sig Bornholm, lod skipperen ham ro i land ved »Slottet« (Hammershus).

Vi finder dernæst Peder Svan indlogeret på gården »Skrubbe« (nu »Nordre Skrubbegård«, 1. sg. Klemensker) hos bonden

Hans Mogensen. Her fortalte Svan - som sandt var - at han var kommet til øen med Mads Jørgensen. Tillige fortalte han, at han var søn af salig landsdommer Peder Olsen, og at han hed Oluf Pedersen. (Som historisk interesserede bornholmere vil vide, var Peder Olsen i 1658 en af organisatorerne af bornholmernes befrielseskamp mod den svenske besættelse). Peder Olsens efterkommere på øen, sønnen Jens Pedersen og svigersønnerne Hans Rasmussen og Ole Stålle, fik nu nys om, hvad studenten i Skrubbe fortalte om sin afstamning. De forsøgte flere gange ved besøg hos Hans Mogensen at træffe Peder Svan (eller Oluf Pedersen), men hver gang skyede han dem og løb i skjul. Nogen tid efter rejste han fra gården.

Omkring 14 dage før Mikkelsdag - ca. 15. september - træffer vi Svan i gården Rosendales smedie (28.-29. sg. Rutsker) bl.a. sammen med en af gårdens folk, Gumme Nielsen. Her fortæller Svan, at han bor i Skrubbe, ligesom han nævner sit erhverv og sin bornholmske slægt. Ved opbruddet fra smedien foreslår Gumme Nielsen Svan, at de skal følges ad, for at Svan lettere kan komme til sin broder Jens Pedersen i Hasle. Svan afviser forslaget: »Han havde intet der at bestille, eftersom Jens Pedersen ikke havde en smule brød at give ham.«

Student Svan - eller hvad han nu kalder sig - forflytter sig nu nogen tid efter til Østermarie sogn. Han har her sit tilhold hos bonden Jens Laursen på gården »Krogen« (nu »Krogegård«, 6. vg. Østermarie). Han har igen skiftet navn, kalder sig student Olaf Svan, og det er her, han - skæbnesvangert - træffer den anden hovedperson i denne skildring, vandrekomageren og husmanden Oluf Pedersen. Om dette møde forklarer Oluf Pedersen på Østre Herreds Ting: Han var i gang med at istandsætte fødtøj for bonden og hans børn, og han reparerede også et par sko for studenten. Under samværet spørger studenten skomageren ud om hans ægteskabelige forhold. »Har I ikke til ægte et skånsk kvindfolk?« »Jo, jeg haver så,« svarer skomageren. »Fanden skal tage hen-

de,« siger studenten. »Ja, Gud bedre mig det, der kan ingen gøre noget derved,« sukker skomageren. Men studenten svarer: »Jeg skal vel skille Eder ved konen, jeg.« Oluf Pedersen mente dog ikke, at studenten kunne gøre det, det var bedst Vorherre gjorde det. Derpå udtalte Svan, at han ville følge med Oluf Pedersen hjem til Listed søndag morgen og der bese kvinden, »eftersom hun var noget sort og grumlagt i ansigtet«. På vejen udbryder Svan: »Det første jeg kommer hjem til Din kvinde, skal jeg tage hende udi hånd, og det skal blive et Fandens handtag.« Det gjorde han så. Noget efter gik mændene til Peder Skræders i Listed, og på vejen dertil siger Svan til Oluf Pedersen om hans hustru: »Det var en grum Djævel den!« (grum = grim, arrig, barsk). Og hellere ville han ligge på fire stejler end ligge en nat hos hende, hvilket Oluf Pedersen samtykkede i; hun var noget grum. Svan lovede Oluf Pedersen at ville skaffe ham af med kvinden inden jul. Herpå svarede Oluf Pedersen: »Det kan I vel ikke gøre.« Svan bandede nu voldsomt og bad så mange djævlæ besætte sig, som han havde hår på sit hoved. Kunne han blot få en ny 2 skillings pot, ville han i rindende vand koge og studere; så skulle hun få en ulykke; enten sig selv at omkomme, eller Djævlen skulle besætte hende. Herefter skaffede Oluf Pedersen Svan en ny pot. Et par dage efter beklagede Svan sig til Oluf Pedersen over, at han frøs så grufuldt, når han arbejdede om natten på den nævnte studering. Han begærede en foret skjorte, som han også fik. Det aftaltes nu, at Svan skulle beholde skjorten, indtil Svan havde skilt Oluf Pedersen ved hans hustru. Derefter kunne en ny aftale træffes.

Vi er her ved det første af Svans forsøg på at tage livet af Oluf Pedersens kone. At forvolde skade ved at koge magiske ingredienser ved nattetid har i umindelige tider for folketroen været heksenes hovedbeskæftigelse. Svan indrømmer i retten, at han har udført kogning, men blot for at tilvejebringe et lægemiddel. Der opnåedes intet resultat, hvorefter Svan lovede Oluf Pedersen at ville

mane Fanden frem, at han skulle rive kvinden ihjel.

Flere gange gik Oluf Pedersen til Svan og sagde, at det var skarn, det han havde talt til ham, og at han ikke holdt sit ord at skille ham ved hans hustru. Svan svor nu Oluf Pedersen det til, at han aldrig skulle arve Guds Rige, om han ikke skulle kunne skille ham ved hende. Søndag aften træffer de to mænd nu endelig følgende aftale: Svan skulle med egen hånd tage livet af konen søndag nat. Oluf Pedersen skulle ikke ligge hjemme den nat, men låne hus andetsteds. Han lå da den nævnte nat hos smeden Peder Imedsen i Listed. Mandag morgen viste det sig, at Svan ikke havde holdt sit løfte. Om tirsdagen gik Oluf Pedersen da atter til Svan, som nu havde til huse i Østerlars sogn hos bonden Mogens Hansen («Kjelsebygård», 19.-23. sg. Østerlars). Da spurgte Oluf Pedersen Svan, om han som lovet havde været hos hans kone. Svan svarede: Ja, han havde været i forstuen ved stuedøren og hørt kvinden tale, hvorfor han ikke turde gå ind. Han forsikrede imidlertid Oluf Pedersen om, at han i dag 8 dage, mandag aften, ville komme og tage livet af hende. De aftalte herefter, at Oluf Pedersen skulle gå hjem, drage af sig sine klæder og lægge sig hos sin hustru. Når Svan da kom til døren, så ville han selv låse sig ind, og når han kom ind, så ville han rive ned alt det, som der var i huset, og slå vinduerne ud; og når det var gjort, skulle Oluf Pedersen gå ud og sige til konen, at det var Fanden, det som både Svan og Oluf gjorde. Og Svan sagde, at når Oluf løb ud af stuen, og kvinden ville følge efter, ville Svan gribe og myrde hende i døren. Herpå gik Oluf Pedersen til sin moder, som bor næst op til, og sagde, at Fanden var i hans hus.

Svan gjorde nu som aftalt og myrdede Oluf Pedersens hustru i hans hus, hvor hun blev fundet død den 11. dec. 1688.

Oluf Pedersen var straks blevet anholdt og sigtet for mordet. Hans tilståelse fremkom i Østre Herreds Ret den 12. dec. som ovenfor angivet. To mænd blandt Listeds beboere var af herredsfogden (tillige byfoged i

Svaneke) Chr. Hansen Kalle blevet udmeldt som ligsynsmænd. Engelke Hansdatter (o. 30 år gammel ifølge Ibsker sogns kirkebog) var blevet kvalt med en strikke. Rundt om halsen syntes en rød streg, og huden på hendes venstre kindbakke var rød så stor som en to-mark med sand på, ligesom det kunne være trådt med en fod. Blod var gået af næsen og venstre øre. Oven på den højre skulder var en stor og rødblå plet, så stor som 2 fingre. Ellers på kroppen var huden skiden af skarn og havde ingen klæder på, hverken på hoved eller krop uden en særk uden opled (halvsærk over særken).

Til sin bekendelse føjede Oluf Pedersen en erklæring om, at Svan havde indskærpet ham at tie om Svans gerning. Svan ville aldrig selv tilstå, selv om man måtte pine ham led for led. Om den nye pot, som Svan havde fået, oplyste han, at han havde købt den hos Tømme Imedsen, en Svaneke-borger.

Nu blev Svan, som i Retten kaldte sig Predbjørn Svan, afhørt som anholdt, sigtet for mordet. Han nægtede pure enhver skyld og forkastede hele Oluf Pedersens forklaring. Adspurgt om sine testimonia, pas og ankomst til Bornholm svarede han, at han havde lært hos en kvaksalver-doktor i Glückstadt, Jens Waltmann, såvel som hos Olle Vormann i København, hvor han havde lært medicinkunst. Han tilstod, at han havde fået uldenskjorten af Oluf Pedersen og derfor lovet ham 10 mark til nytårstid.

Ved et nyt retsmøde 14. jan. forklarede Svan, at bekendtskabet med Oluf Pedersen begyndte ved Mikkeldagstide, da Oluf Pedersen opholdt sig på Jens Laursens gård, beskæftiget med at istandsætte sko for bonden og hans børn. Om skjorten forklarede han, at han havde svaret 2 forespørgere, at han havde lånt skjorten, men ikke af hvem. Om sin første tid på Bornholm tilstod han, at han havde udgivet sig for at være i slægt med Jens Pedersen i Hasle (søn af Peder Olsen), men han kendte ham ikke. I øvrigt havde han udgivet sig for en badskærsvend og havde lært badskærkunsten hos mons. Christen i Lund i Skåne. Lærebrevet var

ham bortkommet i Skåne, da han gjorde skibsvrag. Siden arbejdede han forskellige steder i Ystad og anfører, at han ikke har gået i latinskole. Sognepræsten i Østermarie, den vellærde Søren Laursen, der var til stede i Retten, foreviste imidlertid et brev fra Predbjørn Svan af 7. nov. 1688, hvori han meddeler, at han er student og har taget sine testimonia fra Upsal Universitet, og at han siden har ligget ved Københavns Universitet. I samme brev angav han at være medicus og har åreladt folk i Østermarie sogn.

Ved retsmødet 21. jan. 1689 afhørtes forskellige vidner i mordsagen. Mogens Hansen, Østerlars, forklarede, at han gik til Jens Laursen i Østermarie, hvor Svan da opholdt sig, og spurgte denne, om han ville læse med hans børn. Hertil svarede Svan: »Ja, lad dem ikkun komme til mig.« Han underviste da 14 dage hos Jens Laursen og 14 dage hos Mogens Hansen. I denne tid kom Oluf Pedersen ofte til Svan. De talte sammen middag og aften og gik ud sammen. Hvad de talte om, vidste vidnet dog ikke. Hos Mogens Hansen nægtede Svan at have fået foer-skjorten fra Oluf Pedersen. På mordaftenen kom Oluf Pedersen til Svan hos Mogens Hansens, mens konen på gården fik kvældsmad med Svan og børnene. (Mogens Hansen var selv i Nexø den dag). Oluf Pedersen bad Svan gå ud med sig, han ville snakke med ham. Svan sagde - ifølge gårdkone - at Oluf Pedersen skulle gå og lægge sig i Svans seng, hvad Oluf Pedersen nægtede. Da sagde Svan til Mogens Hansens dreng (karl), at han skulle spo sig (skynde sig) og få mad, så ville de gå sammen udad marken. Oluf Pedersen sagde da til drengen: »Nej, så Gud skal Du ikke. Du skal ikke gå ud og blive Djævels-stødter.« (Stødt af Djævelen = mareridt). Så var Svan og Oluf Pedersen ude en halv times tid efter konens skøn. Hun spurgte Svan, hvorfor Oluf Pedersen sneppedes (bed) ad ham, hvortil han svarede: »Den fitten (tåbe), han lod ilde på mig, for det han havde flyet (istandsat) et par sko for mig,« hvorfor han måtte give Oluf Pedersen halvanden mark. Om potten

udtalte Mogens Hansen, at hverken han eller hans kone havde givet Svan den, således som denne havde forklaret. Mens Svan havde været hos Mogens Hansen, havde han ladet sig kalde Svan Lennersen.

Vidnet Peder Imedsen, Listed, forklarede, at søndagen 8 dage før mordet blev begået, bad Oluf Pedersen ham om husly samme nat, hvad han og fik.

Ved retsmødet 4. febr. 1689 afgav de 2 sigtede supplerende forklaringer. Anklageren - amtsskriver, ridefoged Augustus Dechner, på dette tidspunkt Bornholms mægtigste mand - spurgte, hvad det brev skulle gøre godt for, som Oluf Pedersen havde fået af Svan, og som Oluf Pedersen senere havde afleveret til herredsfogden. Oluf Pedersen svarede, at Svan havde sagt, at så længe han havde dette brev på sig, skulle han ikke komme i fængsel eller noget menneske gøre ham noget ondt. Om dette »værnebrevs« indhold ved vi intet; Svan har vel foretaget visse studier i værker af kabbalistisk indhold. Sådan »breve«, som skulle beskytte bæreren mod f.eks. at falde i krig, er således fundet hos soldater til helt op imod vor egen tid.

Oluf Pedersen forklarede yderligere om et nyt forsøg på ved magi at bevirke kvindens død: Svan havde ved Mikkelsdagstide leveret ham tvende små indbundne bylter, som skulle lægges i konens seng og under den. Bylterne blev nu lukket op, og Retten konstaterede, at der i den ene befandtes 3 stykker bly, en fjer 2 gange sammenlagt, et havrekorn, 2 stykker træ, noget lidet uld bemængt med hvidt, gråt og sort samt 2 små ender tråd, alt indsvøbt i en linnedklud. I den anden bylt befandtes en rod og et stykke papir, hvorpå der var en del blod, noget som syntes at kunne være af et menneskes hoved. De 2 magiske bylter indhold svarer i flere henseender til, hvad man kender fra lignende sager i det 16. og 17. årh. Troels Lund anfører således (Dagligt Liv i Norden i 16. Årh., VI, s. 36) som magiske genstande vinduesbly, en klud med en uldtot, et bånd med knuder m.v. Magi med anvendelse af henrettede

Olaus Magnus 1555: Rettergang i fri luft (træet). Til højre herredsfogden og - måske - herredsskriveren samt 4 af tingmændene eller stokkemændene, siddende på svære træplanker, alle med hovedbeklædning, symbolet på øvrighedens myndighed. De 2 barhovedede mænd til venstre er sagsøger og sagsøgte. Den ene af disse mænd griber efter sin pengepung, som om han ville støtte sig til sine penge.

forbryderes lig er ligeledes kendt, f.eks. brug af tyvefingre (H.F. Feilberg: Ordbog over jyske almuesmål, IV, s. 917).

Om anvendelse af en del af et menneskes hoved som ingrediens i den anden bylt, forklarer Oluf Pedersen i Retten følgende:

Han havde en dag haft vagttjeneste for militsen ved Listed. Hans broder Didrik var da kommet til vagtboden og havde meddelt, at Svan, som var ridende og holdt ved byfogedlængen i Listed, ville tale med ham. Oluf Pedersen lånte nu på Svans opfordring en økse hos Jens Zachariassen. De fulgtes ad til stejlen, som stod uden for Svaneke (i dag Møllebakken nord for byen) med en henrettet forbryders hoved på. De hjalp hinanden med at trække stejlen op, hvorefter Svan med øksen slog hul på hovedet, stak fingrene ind og tog noget ud deraf. Svan red derefter bort, og Oluf Pedersen vendte tilbage til vagten.

Ungefær 5 uger før jul kom Svan til Oluf Pedersen i hans hus i Listed og bad ham gå med til Ibs Kirke. Ankommet hertil tog Svan et stykke voks, hvoraf han havde gjort et barn ved lignelse, og tog vand, han havde i

en liden flaske, og slog på dette voks og kaldte det Engelke. Svan forklarede, at han ville brænde dette voksbarn, som han havde døbt; og ni nætter derefter skulle Oluf Pedersens hustru dø.

Disse forklaringer fra Oluf Pedersens side benægtedes ganske og aldeles af Svan. Vi står her ved Svans tredje og sidste forsøg på ad magisk vej at forårsage kvindens død. Midlet var kendt viden om, også fra danske retssager. Dog troede man, at voksbarnet skulle døbes af en præst og i kirken. I vor sag måtte Svan selv udføre »dåbshandlingen«, ligesom han måtte nøjes med at foretage den på Skt. Ibs kirkegård. (Om voksborn, se Feilberg, IV, s. 1081).

Herefter afhørtes Svan. Anklageren spurgte, hvad de tegn skulle betyde, som fandtes på det brev, som Oluf Pedersen sagde at have fået af ham. Svan benægtede at have givet Oluf Pedersen brevet, men nægtede ikke, at han med egen hånd havde skrevet tegnene, som han havde gjort af tidsfordriv. Anklageren fastslog, at sigtede havde haft omgang med forskellige skrifter og karakterers (tegns) misbrug, hvorved han

havde kunnet føre Oluf Pedersen på vrangveje.

Ved dette retsmøde 4. febr. 1689 dødsdømtes Oluf Pedersen efter Danske Lovs 6-9-12 som stimand (indbryder) til hjul og stejle samt som medvider og årrådsmand (den som giver onde råd) efter lovens 6-6-12.

Til at dømme i sagen mod Svan udmeldtes 8 sandemænd, da der ikke fandtes klare beviser imod ham. Oluf Pedersens vidnesbyrd som medsigtet var utilstrækkeligt.

Den 18. febr. holdtes igen retsmøde til opklaring af Svans forhold. Gårdmand Niels Pedersen af Østermarie blev af anklageren spurgt, om han havde modtaget en seddel fra Svan, mage til den, Oluf Pedersen havde fået. Vidnet benægtede dette, men forklarede, at Svan noget før jul havde besøgt ham og spurgt ham, om han havde nogen kniv, hvorpå stod Skt. Bendts navn. Niels Pedersen havde svaret nej, og Svan bad ham da, at han ville lade lave en kniv, som han også fik smedet hos Østermarie-smeden Jep Hansen. Svan havde forklaret vidnet, at når Skt. Bendts navn og Jesu navn og nogle andre navne stod på kniven, kunne han bruge den om natten, når han blev noget spøgelse var, som blussede ild på marken, hvor der efter Svans mening kunne være nogle penge nedsatte. Og når han så kom så nær til, at han kunne kaste sin kniv på stedet, skulle han få pengene. Svan havde en seddel med de navne, som skulle stå på kniven. (Thiele: Overtro, nr. 634; Feilberg, II, s. 220).

Denne historie om skattejagt, som Svan bringer til torvs, og som han rimeligvis selv tror på, har jo intet at gøre med hans og Oluf Pedersens mordprojekt. Men Svan har, som den forløbne student han er, et udtalt behov for at skaffe sig god vilje hos de bønder, han bor hos og lever af. Thiele nævner (Danmarks Folkesagn, 1843, I, s. 29), at der altid brænder lys om natten på steder, hvor en skat er nedgravet. Jern og stål brugt i magiens tjeneste kender Thiele ligeledes et eksempel på. Der fortælles således om smeden, der efter præstens råd befrier sig for et forfølgende spøgelse ved at kaste en ståløkse

over spøgelses tærskel (II, s. 142). At et sværd med magiske tegn - runer - kunne gøre dets ejer stærkere, kendes allerede i oldtiden (Johs. Brøndsted: Danm. Oldtid, III, s. 250). Skt. Bendts navn i magisk sammenhæng er derimod mindre sædvanligt. Han var jo Benediktinerordenens stifter, levede fra 480-543, og der er naturligvis overleveret diverse legender om ham. Thiele nævner dog, at Skt. Bendt også lejlighedsvis kunne træde i forbindelse med de onde magter, idet han citerer en katolsk legende, hvorefter Skt. Bendt tvang Djævelen til at tjene som fjerde hjul på helgenens køretøj. Denne legende er da senere indgået i et dansk folkesagn (I, s. 332). De mange skattesagn, som er efterladt os, bærer vidne om bondens stærke optagethed af skattejagten. De havde jo også daglig de mange gravhøje for øje. De bornholmske bønder, specielt dem i Østre Herred, har givetvis været lydhøre, når talen var om jordfundne skatte. Netop i Ibsker sogn var der langt tilbage i tiden gjort store fund af mønter, guldgubber m.v. ved lokaliteterne Dalshøj, Sorte Mulde og Sylten.

Den 25. febr. erklærede sandemændene i Retten, at de var rede til at afsige deres kendelse - »lyse deres tog«, som det kaldtes - men de gode bønder ville dog først gerne vide, hvem der skulle betale dem deres vederlag efter Lovens 1-16-18. Var de udmeldt af anklageren, af Retten ved herredsfogden eller af hvem. Anklageren påpegede, at denne omkostning var en procesomkostning, at betale af den domfældte; han beroligede dog sandemændene med, at en løsning »lod sig vel udfinde«; altså nærmest en sludder for en sladder.

De 8 sandemænds tog:

Sandemændene fastslog, at der ikke var fundet fuldt bevis for drabssigtelsen mod Svan. Sigtelsen hvilede stort set alene på en medanklagets - Oluf Pedersens - bekendelser. Imidlertid fandtes det godtgjort, at de 2 mænd havde forsøgt at tage livet af Engelke Hansdatter ved trolddom, bl.a. ved at koge hende døden til ved en ny potte og anden

Dansk juridisk værk 1665. Landstinget i det 17. årh. Ved bordet sidder landsdommeren med sin lovbog - med hat - med landstingsskriveren ved sin side, dog uden hat. Skriveren refererer retshandlingen i tingbogen. På de 4 bænke sidder i alt 12 tingmænd, alle med hat som domsmænd. Sagsøger og sagsøgte står med bart hoved foran rettens bord. Til højre en gruppe personer, tilhørere til retshandlingen, alle med blottet hoved.

ukristelig brug. Som vederlag havde Svan på hånden fået en rød uldenskjorte. Oluf Pedersen og Svan havde idelig haft hemmelig korrespondance med hinanden. Svan havde givet sig flere foranderlige navne, hvor han kom hen. Heraf kunne sluttes, at han til »udædiske« bedrifter var »geneiget«. Hans »mundheld« (udtalelser) med hensyn til hans profession var ligeledes foranderligt. Han havde således udgivet sig for studiosus og badskær. Han havde nægtet at have gået i latinsk skole, men samtidig i brevet til Østermarie-præsten Søren Laursen oplyst at have taget sine testimonia og attestats fra Upsal Universitet samt besøgt Universitetet i København. Alt dette gjorde ham fordægtig. Det var endvidere bevist, at Svan havde bedt Oluf Pedersen om, at denne skulle overnatte andetsteds søndag nat, før mordet

blev begået. Også aftenen før mordet foreslog Svan Oluf Pedersen at overnatte i Svans seng i Mogens Hansens gård. Oluf Pedersen ville ikke lægge sig, og de to mænd gik bort sammen. Hvad Oluf Pedersens forklaringer angik, var disse ikke ustadige, men han havde ting efter ting fastholdt sine bekendelser. For så vidt angik Svans forhold, skønnedes Oluf Pedersen med god samvittighed at kunne gå den forsmædelige død imøde, som var ham tildømt. Svan var derimod geneiget til onde bedrifters øvelse og søgt at føre godtfolk ud i vantros vildfarelse, idet han har efterspurgt og ladet gøre en kniv med Skt. Bendts navn, Jesu navn og nogle andre navne på, hvor han da indbildte folk, at brugen af en sådan kniv kunne skaffe viden om nedgravede penge. Ligeledes fandtes det bevist, at Svan havde skrevet den troldoms-

seddel, som skulle sikre Oluf Pedersen mod fængsel og andre ubehageligheder. Sandemændenes konklusion lød herefter som følger: »Efter sådan beskaffenhed og hvis videnskab vi med største flid og vindskibelighed til sagens oplysning har kunnet udforske, vi ej kan holde Predbjørn Svan som uskyldig, men så sandt Gud hjælpe os, vi ej rettere kan tro, vide eller udfinde, end Predbjørn Svan er med Oluf Pedersens minde, råd og dåd ermeldte Oluf Pedersens hustru Engelke Hansdatters rette banemand.«

Begge domme påankedes nu til Bornholms Landsting, som holdtes i Åkirkeby. Ved første retsmøde 27. febr. 1689 afsagde landsdommeren Mathias Rasch dødsdom over Oluf Pedersen. Han fandtes først ved trolddom at have forsøgt at skille sin kone ved livet, men da dette ikke kunne »geling«, udført drabet enten alene eller ved hjælp af Svan. Han dømtes som tilskynder eller medvider efter Danske Lov 6-6-12 og som stimand (indbryder) efter lovens 6-9-1. Straffen var henrettelse ved sværd og hovedet sat på en stage.

Svans forhold udforskes nu nærmere, bl.a. ved vidneudsagn om hans færden, siden hans ankomst til Bornholm i eftersommeren 1688, således som refereret ovenfor. Efter at Oluf Pedersens broder Didrik havde vidnet om Oluf Pedersens og Svans udflugt til galgebakken ved Svaneke, indtraf under retsmødet et sælsomt intermezzo. Landstingets justitsprotokol anfører nemlig, at en pige, Karen Mortensdatter fra Vestermarie fremstod i Retten og bad og begærede, at Predbjørn Svan måtte blive benådet og forblive løs, eftersom hun ville ægte ham. Svan indgik herpå, hvis hun kunne hjælpe ham.

Set med nutidige øjne synes det ejendommeligt, at en for snigmord og troldkunster anklaget skurk kunne slippe løs mod at begive sig i ægteseng. Retshistorikeren Stig Iuul har redegjort for fænomenet (Kampen mod Forbrydelsen, I, s. 280) således: I den ældre strafferet var straffene lovbestemte, således at Retten var afskåret fra en egentlig individuel strafudmåling. Til gengæld havde

der - ganske uden lovhjemmel - dannet sig den praksis, at man undertiden så bort fra den strenge lovbestemte straf og lod forbryderen slippe helt eller delvist. Dette kunne f.eks. ske, når den forurettede bad for forbryderen, som blot ønskedes »revset med en nådig straf«. Ligeledes kunne det ske, at »godtfolk« af medlidenhed gik i forbøn for forbryderen. Dette hjalp dog ikke, hvis den forurettede bad om den strengeste - Lovens - straf eller ved forbrydelser mod konge eller religion. At landsdommeren i vor sag ikke reagerede på Karen Mortensdatters tilbud kan således skyldes, at Svan også var sigtet for troldkunster. Når »godtfolk« gik i forbøn har vel adskillige argumenter været forsøgt, herunder måske også ægteskabstilbud. Herefter fortsattes forhøret over Predbjørn Svan.

Svan erkendte, hvad der var anført om kniven (som blev fremlagt i Retten). Om de 2 sedler erklærede han, at den ene var skrevet for plasér, hvorfor han hverken kunne eller ville udtyde dem. Den anden indeholdt de navne, som han med skedevand ville have indristet i kniven. Han nægtede at kende noget til de 2 bylter, som Oluf Pedersen havde modtaget og benyttet.

Anklagemyndigheden ved amtsskriver Augustus Dechner afgav et udførligt indlæg af 13. marts 1689. Det erkendtes heri, at der ikke var skaffet fuldt bevis for drabssigtelsen mod Svan, men henset til, at Svan ved sine forhold har gjort sig suspekt, og at Oluf Pedersen vil gå til sin død på sin sigtelse mod Svan, bør han dømmes som fuld drabsmand efter Lovens 6-6-1 og 2, i skærpet form som stimand efter Lovens 6-9-12 med hjul og stjele.

I et udførligt indlæg fra Svans side af 27. marts fastholder han sin uskyld i drabet. Intet bevis er ført. Som dødsdømt misdæder kan der ikke tillægges Oluf Pedersens bekendelser nogen retslig betydning. Han er oprørt over sandemændenes kendelse og kalder dem ligefrem for »samfrænder«, en betegnelse som dækker medlemmer af en slægt, som har fået bemyndigelse til at fore-

Melod: Som en Hiort med Tørst befanger.

Skillingviser-illustration fra 1716. Billedet viser en halshugning og (senere) hovedets placering på stejlen med hjulet.

tage skifte efter et familiemedlems død. Sandemændene påstås altså at have bestræbt sig på at værgen en af deres egne og gøre ham til et offer for trolddom og ikke til deltager i trolddom.

I Mathias Rasches dom fastslås slutteligt, at Svan måske har været interesseret i mordet, men at fuldt bevis herfor mangler. Derimod bør han dømmes, fordi han har brugt karakteres og indbildte kunster, hvorved enfoldige folk, som omgikkes ham, snart måtte blive ført fra den sande tro ud i vantro vildfarelse og afgudsdyrkelse. Han bør derfor at lide efter Lovens 6-1-10 til Bremerholm i jern og arbejde hans livs tid og hans boslod at være til kgl. Majestæt hjemfalden. Anklagemyndigheden får ordre til at udbe-

tale de 8 sandemænd et lod sølv hver (ca. 15 g sølv) som vederlag i medfør af Lovens 1-16-18.

Den forløbne tiggerstudent har da rimeligvis endt sine dage som slave på Bremerholm. Henset til de frygtelige forhold, slaverne dengang levede under, må han være bukket under efter få års forløb. Men måske har han dog kunnet opleve sin ubarmhjertige anklager, amtsskriver Augustus Dechner som sin medfange i elendigheden. 2 år efter mordsagsdommen sluttedes Dechner i Københavns Nytorvs kag, blev pisket, brændtes med tyvemærke i panden og bragt som livsslave ind på Bremerholm, efter ved Højesteret at være dømt for sine udsugelser af de bornholmske bønder og omfattende be-

dragerier mod sin herre og konge. Herom nærmere i Zahrtmanns »Borringholmerens Historiebog«.

Oluf Pedersen må være blevet henrettet på Svaneke og Østre Herreds galgebakke - nu Møllebakken - lidt nord for købstaden. Hans hovede blev måske sat på samme stejle som det, der var blevet anvendt ved student Svans makabre trolddomsforsøg.

Noter og henvisninger

De væsentligste kilder til fremstillingen er følgende:

Bornh. retsbetjente, Østre Herreds Tingbog 1688-89; Bornh. Landstings justitsprotokol 1689. (Begge i Landsarkivet).

Endvidere Søetatens Arkiv, Holmens chef, domme vedr. fanger. (I Rigsarkivet).

De i teksten forekommende bornholmske dialektudtryk er forklaret efter Espersen: Bornholmsk Ordbog.

For velvillig vejledning særlig vedr. overtro og trolddom takkes på det bedste arkivar i Dansk Folkemindesamling, dr.phil. Gustav Henningsen.